

Ewa Łapińska

mgr, Uniwersytet w Białymstoku

<https://orcid.org/0000-0002-2064-1556>

e.lapinska@uwb.edu.pl

Ustawa jako tytuł powołania do spadku rodzeństwa spadkodawcy w razie braku jego zstępnych – czy jest to słuszne rozwiązanie?

Wprowadzenie

Z perspektywy prawa śmierć osoby fizycznej skutkuje koniecznością uregulowania losów zgromadzonych przez spadkodawcę dóbr majątkowych. Dostrzegając istotne znaczenie przepisów prawnych normujących dziedziczenie, ustawodawca pozostawił spadkodawcy możliwość określenia na wypadek jego śmierci losów gromadzonych za życia składników majątkowych. Tym samym spadkodawca poprzez wybór odpowiedniego zachowania (tj. sporządzenie bądź nie testamentu) optuje za zastosowaniem w przypadku jego śmierci porządku dziedziczenia ukształtowanego w akcie ostatniej woli lub w ustawie. Swoboda spadkodawcy w wyborze porządku dziedziczenia została uzupełniona o zasadę pierwszeństwa dziedziczenia testamentowego¹. W związku z tym ustawa będzie stanowić tytuł powołania do spadku, jeśli zmarły nie dokona rozrządzeń testamentowych. Czynnikiem istotnie wpływającym na kształt ustawowego porządku dziedziczenia jest szeroko rozumiany brak zstępnych spadkodawcy. W tym przypadku dyskusyjne jest powołanie do spadku jego rodzeństwa i ich zstępnych w zbiegu z małżonkiem zmarłego. Dostrzeżenie wiążących się z tym komplikacji praktycznych, m.in. na tle zarządu nabytym majątkiem wspólnym, sprawia, że niektórzy profesjonalni pełnomocnicy opowiadają się za wyłączeniem możliwości dziedziczenia przez rodzeństwo spadkodawcy w zbiegu z jego małżonkiem. W związku

¹ M. Rzewuski, *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, Warszawa: Wolters Kluwer, 2014, s. 25–26; P. Borkowski, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warszawa: C.H. Beck, 2011, s. 33.

z powyższym w wątpliwość należy poddać słuszność wspomnianego rozwiązania prawnego – celem artykułu jest zatem analiza słuszności zaliczenia do kręgu spadkobierców ustawowych rodzeństwa spadkodawcy.

Dziedziczenie ustawowe

W świetle powyższych uwag spadkobiercy są powoływani do spadku z ustawy, gdy zmarły nie sporządził testamentu², aczkolwiek nie jest to jedyny stan faktyczny skutkujący zastosowaniem ustawowego porządku dziedziczenia do całości spadku; poniższe sytuacje wywołują identyczny skutek:

- 1) akt ostatniej woli utrwalony przez spadkodawcę cechuje się nieważnością lub bezskutecznością;
- 2) dokument obejmujący rozrządzenia testamentowe zaginął lub został zniszczony, a zarazem odtworzenie jego treści jest niemożliwe;
- 3) w testamencie nie ustanowiono spadkobiercy do całości spadku;
- 4) powołanie spadkobiercy do całości spadku jest dotknięte nieważnością lub bezskutecznością;
- 5) testament został odwołany przez spadkodawcę w całości lub w części dotyczącej powołania spadkobierców do dziedziczenia;
- 6) żadna z osób powołanych do dziedziczenia nie chce lub nie może być spadkobiercą³.

Ustawowy porządek dziedziczenia może odnosić się nie tylko do całości spadku, lecz również do jego części. Zatem polskie prawo spadkowe odeszło od znanej prawu rzymskiemu zasady: *nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*. Zgodnie z art. 926 § 3 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny⁴, gdy w akcie ostatniej woli nie ustanowiono do części spadku spadkobiercy bądź gdy którakolwiek z osób powołanych do całości spadku nie chce lub nie może być spadkobiercą, wówczas ta część masy spadkowej podlega dziedziczeniu według porządku ustawowego. W konsekwencji dziedziczenie dóbr majątkowych składających się na spadek następuje na podstawie dwóch tytułów powołania do spadku. Zarówno w doktrynie, jak i judykaturze przyjęto pogląd, iż zbieg tytułów powołania do spadku jest dopuszczalny jedynie wtedy, gdy testator do dokonania rozrządzeń testamentowych posłużył się częściami ułamkowymi spadku. Jednocześnie wykluczono możliwość dokonania przez

² Zob. postanowienie SN z dnia 7 maja 1999 r., III CKU 19/98, Legalis.

³ W. Borysiak, *Komentarz do art. 926* [w:] K. Osajda, W. Borysiak, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck, 2021, Nb. 4; J. Kuźmicka-Sulikowska *Komentarz do art. 926* [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, Nb. 3.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.); dalej: k.c.

spadkodawcę w testamencie podziału składników majątku na podlegające dziedziczeniu ustawowemu albo testamentowemu⁵.

Mając na względzie niniejsze uwagi, można wyróżnić dwie podstawowe funkcje dziedziczenia ustawowego. Po pierwsze, regulację losu majątku po śmierci spadkodawcy, gdy nie został przez niego sporządzony akt ostatniej woli. Po drugie, przepisy prawne regulujące dziedziczenie ustawowe są stosowane, gdy w testamencie nie rozdysponowano ułamkową częścią spadku albo żadna lub choćby jedna spośród osób powołanych do spadku przez testatora nie chce lub nie może być spadkobiercą. Wobec niepopularności dokonywania rozrządzeń testamentowych można stwierdzić, iż dziedziczenie ustawowe odgrywa istotną rolę w kształtowaniu losów majątku spadkodawcy po jego śmierci. W dalszym ciągu zdecydowana większość spadków jest dziedziczona na podstawie ustawy⁶.

Ustawowy porządek dziedziczenia w przypadku braku zstępnych

Czynnikiem determinującym kształt ustawowego porządku dziedziczenia jest brak zstępnych spadkodawcy, tj. potomków danej osoby fizycznej. Przy czym na gruncie prawa spadkowego pojęcie zstępnych nie ogranicza się jedynie do osób spokrewnionych, lecz obejmuje również dzieci przysposobione, uznane za własne lub pochodzące spoza małżeństwa. W związku z tym przepisy prawne przewidujące ustawowy porządek dziedziczenia w przypadku braku zstępnych znajdują zastosowanie przede wszystkim w razie:

- 1) śmierci spadkodawcy, który nie doczekał się potomstwa naturalnego lub przysposobionego, a w konsekwencji nieposiadającego również dalszych zstępnych;
- 2) śmierci spadkodawcy, gdy żadne z dzieci nie dożyło otwarcia spadku oraz jednocześnie brak jest dalszych zstępnych;
- 1) zakresem zastosowania przepisów art. 932 i art. 933 k.c. objęto sytuację, w której spadkodawca pozostawił po sobie zstępnych, lecz są oni traktowani tak, jakby nie dożyli otwarcia spadku. W świetle orzecznictwa SN

⁵ Zob. postanowienie SN z dnia 8 września 1975 r., III CRN 218/75, OSNCP 1976, Nr 9, poz. 200; postanowienie SN z dnia 9 października 1996 r., II CKU 25/96, Legalis; postanowienie SN z dnia 25 lutego 1997 r., II CKU 9/97, Legalis; postanowienie SN z 16 kwietnia 1998 r., I CKU 20/98, Legalis; postanowienie SN z 19 października 2000 r., II CKN 505/00, Legalis.

⁶ Potwierdzeniem niewielkiego zainteresowania sporządzeniem testamentu wśród społeczeństwa są wyniki sondażu przeprowadzonego w 2017 r. przez Kantar Milward Brown we współpracy z Fundacją Otwarte Forum. Wśród ankietowanych powyżej 50 roku życia jedynie 13% zdecydowało się na utrwalenie ostatniej woli; zob. <http://www.napisztestament.org.pl/aktualnosci/tylko-trzynastu-na-stu-polakow-powyzej-50-roku-zycia-napisalo-testament> [dostęp: 10.04.2022].

okolicznościami wyłączającymi od dziedziczenia z zasygnalizowanym skutkiem są: niegodność dziedziczenia, odrzucenie spadku, umowne zrzeczenie się dziedziczenia⁷.

Na gruncie art. 932 § 1 k.c. fizyczny brak zstępnych spadkodawcy lub traktowanie ich, jakby nie dożyli otwarcia spadku, powoduje, że do dziedziczenia dochodzą małżonek spadkodawcy oraz jego rodzice. W tym przypadku udział spadkowy męża zmarłej lub żony zmarłego wynosi $\frac{1}{2}$ spadku, zaś każdemu z rodziców przypada część masy spadkowej w wysokości $\frac{1}{4}$. Jednakże wielkość udziału spadkowego przypadającego matce spadkodawcy zwiększy się do $\frac{1}{2}$ spadku, jeśli nie ustalono ojcostwa rodzica spadkodawcy (art. 932 § 2 zd. 2 k.c.). Ponadto udział spadkowy przypadający rodzicowi spadkodawcy dziedziczącemu w zbiegu z jego małżonkiem wzrośnie do $\frac{1}{2}$ spadku w przypadku braku drugiego z rodziców, jego rodzeństwa i ich zstępnych. Poza przedstawionymi przykładami każdy z żyjących rodziców odziedziczy majątek spadkodawcy w wysokości $\frac{1}{2}$ spadku, gdy nie ma zstępnych i małżonka spadkodawcy (art. 932 § 3 k.c.).

Rodzeństwo spadkodawcy (zarówno rodzone, jak i przyrodnie⁸) jest powoływane do spadku z ustawy dopiero w sytuacji, gdy przynajmniej jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku. W analizowanym przypadku udział spadkowy rodzica wynoszący $\frac{1}{4}$ spadku dziedziczy w równych częściach rodzeństwo spadkodawcy. Co oznacza, że określenie wielkości udziału spadkowego przypadającego każdemu z rodzeństwa zmarłego wymaga podzielenia $\frac{1}{4}$ spadku przez liczbę rodzeństwa spadkodawcy. Udział spadkowy przypadający rodzeństwu spadkodawcy wzrośnie z $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ spadku, jeśli jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku oraz brak jest zstępnych i małżonka zmarłego. Ponadto rodzeństwu dziedziczącemu w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy przypadnie połowa spadku w razie śmierci obojga rodziców spadkodawcy przed otwarciem spadku. Natomiast powołanie z ustawy do całości spadku nastąpi dopiero w przypadku braku zstępnych, małżonka i rodziców zmarłego. Co istotne, ustawodawca poszerzył krąg spadkobierców ustawowych dochodzących do dziedziczenia w razie braku zstępnych spadkodawcy o zstępnych jego rodzeństwa, których powołuje się do spadku w przypadku śmierci

⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 20 kwietnia 1972 r., III CRN 19/72, OSNCP 1972, Nr 11, poz. 205.

⁸ Zob. uchwałę SN z dnia 14 października 2011 r., III CZP 49/11, Legalis; M. Rzewuski, *Dziedziczenie przyrodniego rodzeństwa spadkodawcy. Glosa do uchwały SN z dnia 14 października 2011 r., III CZP 49/11*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 11–12, s. 178–180; A. Sylwestrzak, *Spadkowe prawo – dziedziczenie ustawowe – porządek dziedziczenia, jeżeli jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku. Glosa do uchwały SN z dnia 14 października 2011 r., III CZP 49/11*, OSP 2012, nr 6, poz. 60, s. 402; G. Wolak, *Rodzeństwo przyrodnie jako spadkobiercy ustawowi*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 18.

któregoś z braci lub sióstr zmarłego. Zstępnym rodzeństwa spadkodawcy przypada udział spadkowy, który dziedziczyłby ich zmarły wstępny, gdyby dożył otwarcia spadku po spadkodawcy. W świetle unormowań art. 933 § 1 k.c. cały spadek przypadnie małżonkowi spadkodawcy dopiero w razie braku rodziców spadkodawcy, jego rodzeństwa i ich zstępnych.

Analiza słuszności powołania do dziedziczenia rodzeństwa spadkodawcy

Analiza ustawowego porządku dziedziczenia znajdującego zastosowanie w razie braku zstępnych spadkodawcy wymusza konieczność zastanowienia się nad słusnością powołania do dziedziczenia jego rodzeństwa. W celu dokonania oceny w przedmiotowym zakresie konieczne jest odkrycie motywów przesądzających o zaliczeniu do grupy spadkobierców ustawowych poszczególnych członków rodziny zmarłego.

Istnieje szereg okoliczności uzasadniających dziedziczenie przez żonę lub męża gromadzonych dóbr majątkowych. Przede wszystkim małżonek jest jednym z najbliższych członków rodziny dla spadkodawcy – śmierć żony lub męża wiąże się z odczuwaniem cierpienia psychicznego przez pozostającego przy życiu małżonka. Ponadto jest czynnikiem istotnie wpływającym na sytuację majątkową żony lub męża. Jest to dość wyraźnie dostrzegalne w przypadku, gdy zmarły był jedynym żywicielem rodziny. Toteż wydaje się, iż w założeniach dziedziczenie ustawowe powinno zabezpieczać małżonka spadkodawcy przed negatywnymi konsekwencjami majątkowymi jego śmierci, a to poprzez przyznanie mu praw do określonej części majątku zmarłego. Co więcej, działania jednego z małżonków mogą przyczynić się do polepszenia stanu aktywów drugiego z nich⁹. Dodatkowo, jeśli zapadła decyzja o pozostawaniu w ustroju wspólności majątkowej, wzajemne podejmowanie przez małżonków starań w celu powiększenia stanu posiadania dóbr majątkowych uzasadnia przyznanie tytułu powołania do spadku żyjącemu małżonkowi. Wobec powyższego, pominięcie małżonka w kręgu spadkobierców ustawowych godziłoby w poczucie sprawiedliwości społecznej.

W tym miejscu jest niezbędne wyjaśnienie, jakie uzasadnienie legło u podłoża zaliczenia do kręgu spadkobierców ustawowych rodziców spadkodawcy. Najczęściej są oni w podeszłym wieku, ich potrzeby życiowe w związku z pogarszającym się stanem zdrowia zmieniają się, co często przekłada się na konieczność ponoszenia dodatkowych kosztów. Jednocześnie często towarzyszy temu brak możliwości zarobkowej umożliwiającej realizację niezbędnych potrzeb

⁹ A. Kawalko, J.S. Piątkowski, H. Witczak [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa: C.H. Beck, 2015, s. 234.

życiowych¹⁰. Mając niniejsze na uwadze, śmierć spadkodawcy oznacza dla jego rodziców utratę podmiotu, który potencjalnie mógłby zostać zobowiązany do dostarczania środków pieniężnych w razie popadnięcia w niedostatek. Ponieważ po śmierci spadkodawcy jego rodzice nie mogą liczyć na jego ewentualną pomoc finansową, dlatego poprzez dopuszczenie do dziedziczenia zapewnia się im środki pieniężne, którymi mogą się posłużyć w razie zaistnienia nieprzewidzianych okoliczności powodujących powinność poniesienia wydatków w wysokości przewyższającej ich możliwości zarobkowe. Dlatego powołanie z ustawy do spadku rodziców spadkodawcy można postrzegać jako surogat zryczałtowanego świadczenia alimentacyjnego.

Oprócz tego należy dostrzec wkład rodziców spadkodawcy w zdobycie przez niego określonego statusu majątkowego. Wyraźnie zauważalne są zależności zachodzące pomiędzy wychowaniem i wykształceniem zapewnionym przez rodziców a osiągnięciem określonego stanu materialnego przez dziecko. Odpowiednie ukierunkowanie dziecka przez rodziców, ich zaangażowanie w rozwój przekładają się na jego późniejsze możliwości zarobkowe. Wskutek tego rodzicom zmarłego należy przypisać pośredni wkład w nabyciu i powiększeniu majątku spadkodawcy¹¹. Poza tym zaakcentowania wymaga aktywność rodziców spadkodawcy, która bezpośrednio przyczynia się do polepszenia stanu aktywów zmarłego, np. przekazanie środków pieniężnych w formie darowizny, dzięki którym ich dziecko dokonało zakupu nieruchomości. Dostrzegając zarówno pośredni, jak również bezpośredni wpływ rodziców na uzyskanie majątku przez spadkodawcę, powołanie ich do dziedziczenia po zmarłym dziecku w razie braku jego zstępnych jest zasadne.

W dalszej kolejności do dziedziczenia dochodzi rodzeństwo spadkodawcy i ich zstępni. Co do przedstawionego kręgu spadkobierców ustawowych mogą się pojawić wątpliwości, czy powołanie ich do dziedziczenia jest słuszne. W pierwszej kolejności należałoby rozważyć, czy śmierć spadkodawcy w jakikolwiek sposób wpływa na sytuację życiową jego rodzeństwa, a także ewentualnie ich zstępnych. Wychodząc od sfery przeżyć psychicznych, wypadałoby się zgodzić z tym, że śmierć któregoś z rodzeństwa ze względu na bliskie relacje może być źródłem cierpienia psychicznego, trudno natomiast dostrzec jakiegokolwiek zmiany w zakresie sytuacji materialnej rodzeństwa

¹⁰ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z dnia 2 kwietnia 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (tj. Dz.U.2009.79.662), Druk Sejmowy VI kadencji Nr 1541, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruk/1541> [dostęp: 10.04.2022]; M. Pazdan, *Projektowane zmiany w unormowaniu dziedziczenia ustawowego*, „Rejent” 2008, nr 4, s. 14; H. Witczak, *Uprawnienia rodziców i dziadków w dziedziczeniu ustawowym w nowym stanie prawnym*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 11, s. 585.

¹¹ M. Pazdan, *op. cit.*, s. 14–15.

spadkodawcy, które bezpośrednio wiązałyby się ze śmiercią brata lub siostry. Prowadzenie odrębnych gospodarstw domowych, jak również osiąganie dochodów niezależnie od postawy brata lub siostry powoduje, iż śmierć którejkolwiek z nich nie przyczynia się do pogorszenia sytuacji życiowej. W tym przypadku rolę dziedziczenia ustawowego nie jest zadbanie o materialną stronę egzystencji rodzeństwa spadkodawcy. Bezdyskusyjne jest zaliczenie rodzeństwa zmarłego do kręgu bliskich osób, z którymi wiąza go silne więzi rodzinne. Aczkolwiek brak wpływu pomiędzy śmiercią spadkodawcy a sytuacją życiową jego rodzeństwa skłania do rozważenia, czy powoływanie ich do spadku w zbiegu z małżonkiem zmarłego jest słuszne.

Po drugie, jest wskazane zbadanie zależności pomiędzy gromadzeniem dóbr majątkowych przez spadkodawcę a ewentualną pomocą jego rodzeństwa w dążeniu do osiągnięcia określonego statusu majątkowego. Z perspektywy praktyki darowizny dokonywane na rzecz rodzeństwa raczej należą do rzadkości. Zakładając własną rodzinę, dla każdego priorytetem staje się zadbanie o przyszłość i utrzymanie swoich najbliższych, tj. dzieci oraz męża lub żony. Pomiedzy rodzeństwem częściej niż dokonanie darowizny zdarza się udzielenie pożyczki. Takie działanie może ułatwić nabycie dobra majątkowego powiększającego majątek zmarłego, jednak z uwagi na konieczność zwrotu otrzymanych środków pieniężnych ekonomiczny ciężar nabycia w ostatecznym rozrachunku ponosi spadkodawca. Bez wątplenia pożyczanie pieniędzy od brata lub siostry sprawia, że pożądane dobro majątkowe może zostać nabyte szybciej. Nie bez znaczenia pozostają najczęściej korzystniejsze warunki pożyczki udzielonej przez rodzeństwo niż instytucję finansową – i owszem, dzięki temu spadkodawca może zaoszczędzić część środków pieniężnych, gdyż najczęściej nie są naliczane odsetki. Chociaż w mojej opinii wkład rodzeństwa polegający na mniejszym uszczupleniu aktywów zmarłego jest niewystarczający, aby opowiedzieć się za zasadnością przyznania im tytułu powołania do spadku w zbiegu z jego małżonkiem.

Ponadto należy zauważyć, iż w czasie trwania małżeństwa do powiększania majątku wspólnego przyczyniają się oboje małżonkowie, a tym samym dziedziczenie przez rodzeństwo spadkodawcy i ich zstępnych należy ocenić jako niekorzystne dla małżonka zmarłego. Śmiało można zaryzykować twierdzenie, że ustawowy porządek dziedziczenia przewidziany w przypadku braku zstępnych spadkodawcy, a powołujący do spadku jego rodzeństwo, powoduje utratę części majątku przez męża zmarłej lub żonę zmarłego, którzy co najmniej czynili starania w celu powiększenia stanu aktywów wchodzących w skład majątku wspólnego. Niesłuszność przedstawionego rozwiązania prawnego staje się bardziej wyeksponowana przy zaznaczeniu, że pozbawienie części majątku małżonka łączy się z przyznaniem praw do tej części majątku osobom, które nie

wykazały żadnej aktywności w celu powstania wspomnianej masy majątkowej. Nawet jeśli małżonkowi zmarłego nie można przypisać bezpośredniego wkładu w powiększanie majątku wspólnego, gdyż nie wykonuje pracy zarobkowej, to mimo to pośrednio przyczynia się do polepszania stanu aktywów. Zazwyczaj niepracujący małżonek jest pochłonięty prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowywaniem wspólnych dzieci, a dzięki temu drugie z nich może prężnie rozwijać karierę zawodową, co bezpośrednio przekłada się na gromadzenie dóbr majątkowych tworzących majątek wspólny małżonków.

Ponieważ dziedziczenie ustawowe w założeniach powinno realizować hipotetyczną wolę spadkodawcy, należałoby zastanowić się, jakie są życzenia *mortis causa* zmarłego zostawiającego małżonka, rodziców oraz swoje rodzeństwo. Wydaje się, iż spadkodawca chciałby jak najlepiej zabezpieczyć finansowo małżonka oraz zadbać o swoich rodziców. Natomiast o rodzeństwie pomyślałby w ostatniej kolejności, zwłaszcza w sytuacji, gdy posiadają oni własne rodziny, na których w razie potrzeby mogą polegać. Ewentualnie usytuowanie rodzeństwa spadkodawcy w roli spadkobierców ustawowych mogłoby pełnić funkcję zabezpieczenia ich egzystencji materialnej, gdy brat lub siostra spadkodawcy nie posiada żadnych zstępnych i poprzez przyznanie udziału spadkowego dąży się do minimalnego zapewnienia środków materialnych w celu utrzymania godziwego standardu życia. Przyjmując powyższą argumentację, pokrzywdzenie małżonka poprzez pozbawienie go części majątku po zmarłym mężu albo zmarłej żonie byłoby poniekąd usprawiedliwione przez wzgląd na trudną sytuację materialną rodzeństwa spadkodawcy, zwłaszcza gdy możliwości zarobkowe jego brata lub siostry ulegają skurczeniu z powodu gorszego stanu zdrowotnego.

Biorąc pod uwagę brak wpływu śmierci spadkodawcy na sytuację materialną jego rodzeństwa w połączeniu z brakiem aktywności ukierunkowanej na zwiększanie stanu posiadania dóbr majątkowych podlegających dziedziczeniu z ustawy w razie braku zstępnych zmarłego, należy zauważyć, że śmierć spadkodawcy dla wspomnianej grupy spadkobierców ustawowych stanowi źródło „darmowych” korzyści majątkowych. W związku z tym powołanie do spadku rodzeństwa zmarłego i ich zstępnych powinno się ograniczać do sytuacji, gdy wśród spadkobierców ustawowych nie ma małżonka spadkodawcy¹². Sformułowanie powyższego stanowiska nie jest równoznaczne z zanegowaniem lub uznaniem za nieistotne argumentów, które przyczyniły się do usytuowania wśród spadkobierców ustawowych rodzeństwa spadkodawcy. Wśród nich należałoby wskazać

¹² Stanowisko krytyczne wobec powyższej propozycji zajęła M. Łączkowska-Porawska, gdyż poza zakresem regulacji prawa spadkowego pozostają kwestie związane z majątkiem wspólnym i rozliczaniem udziału w jego powstaniu; zob. M. Łączkowska-Porawska, *Komentarz do art. 932*, [w:] M. Gutowski, *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 627-1088*, Warszawa: C.H. Beck, 2022, Nb. 15.

m.in. bliskie więzy rodzinne, odczuwanie cierpienia psychicznego z powodu śmierci brata lub siostry (przy założeniu, że pomiędzy rodzeństwem istniały prawidłowe relacje rodzinne), udzielanie wsparcia mentalnego lub materialnego bratu lub siostrze w razie zaistnienia takiej potrzeby. Z drugiej strony trudne jest przedstawienie argumentów majątkowych uzasadniających powołanie do spadku rodzeństwa zmarłego w razie braku jego zstępnych. W konsekwencji należałoby wykluczyć możliwość dziedziczenia przez rodzeństwo spadkodawcy w zbiegu z jego małżonkiem, w przypadku którego argumenty majątkowe podnoszone w celu potwierdzenia słuszności zaliczenia do kręgu spadkobierców ustawowych są równie istotne jak argumenty niemajątkowe. Tym samym rodzeństwo zmarłego nie zostałoby całkowicie usunięte z ustawowego porządku dziedziczenia, lecz dziedziczyłoby dopiero w razie braku małżonka spadkodawcy. Ukształtowanie porządku dziedziczenia w powyższy sposób ułatwiłoby mężowi zmarłej lub żonie zmarłego zarządzanie odziedziczonym majątkiem. Zaś aktualny stan prawny przyznający prawo do dziedziczenia w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy jego rodzeństwu staje się źródłem wielu problemów praktycznych, z którymi musi się mierzyć żona zmarłego lub mąż zmarłej.

Pomimo przedstawionych wątpliwości dotyczących powołania do spadku rodzeństwa zmarłego w przypadku braku jego zstępnych w projekcie ustawy z dnia 15 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw nie uwzględniono żadnych zmian koncentrujących się wokół rozważanego zagadnienia. W odniesieniu do ustawowego porządku dziedziczenia zaproponowano jedynie zmianę brzmienia art. 934 k.c. poprzez ograniczenie kręgu spadkobierców ustawowych w sytuacji, gdy do spadku są powoływani zstępni dziadków, którzy nie dożyli chwili śmierci spadkodawcy¹³. W konsekwencji nastąpiłoby wyłączenie od dziedziczenia tzw. ciotecznych lub stryjecznych wnuków, jak również dalszych pokoleń. Wspomniana zmiana jest motywowana potrzebą skrócenia czasu trwania postępowań o stwierdzenie nabycia spadku oraz zmniejszeniem obłożenia sądów sprawami sądowymi związanymi z dziedziczeniem przez tak dalekich krewnych. Przemilczenie propozycji modyfikacji porządku ustawowego w odniesieniu do rodzeństwa spadkodawcy nie oznacza, że w praktyce nie występują komplikacje praktyczne, które mogłyby zostać rozwiązane w drodze nowelizacji stosownych przepisów prawa spadkowego.

Inspirację do modyfikacji ustawowego porządku dziedziczenia znajdującego zastosowanie w razie braku zstępnych spadkodawcy mogą stanowić

¹³ Zob. uzasadnienie projektu ustawy z dnia 15 grudnia 2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12354503/katalog/12839209#12839209> [dostęp: 13.05.2022].

regulacje prawne funkcjonujące w niektórych państwach europejskich. Przed wskazaniem rozwiązań zagranicznych normujących ustawowy porządek dziedziczenia w odmienny sposób niż czyni to polskie prawo spadkowe należy zauważyć, iż w wielu państwach obowiązują unormowania zbliżone do art. 932 i art. 933 k.c. Jednakże po dostrzeżeniu niesłuszności dziedziczenia rodzeństwa spadkodawcy w zbiegu z jego małżonkiem celowe jest uczynienie wzmianki wyłącznie o tych rozwiązaniach zagranicznych, które odbiegają od polskich unormowań. Wśród nich uwagę zwracają regulacje obowiązujące w Finlandii, na mocy których cały spadek przypada małżonkowi zmarłego. Dopiero w dalszej kolejności (tj. gdy spadkodawca nie pozostawał w związku małżeńskim lub jego małżonek zmarł wcześniej) do dziedziczenia dochodzą rodzice zmarłego i jego rodzeństwo¹⁴. Podobnie obowiązujące w Austrii prawo spadkowe traktuje męża lub żonę spadkodawcy jako jedynego spadkobiercę. Co oznacza, że gdy zmarły nie pozostawił zstępnych, wówczas składniki majątkowe wchodzące w skład masy spadkowej dziedziczy wyłącznie żyjący małżonek spadkodawcy¹⁵. Z kolei ustawodawca węgierski zdecydował się na odmiennie – w porównaniu do przedstawionych – ukształtowanie ustawowego porządku dziedziczenia: brak zstępnych spadkodawcy jest źródłem powołania do spadku małżonka zmarłego oraz jego rodziców. Jednakże węgierskie prawo spadkowe istotnie wzmocniło pozycję męża lub żony jako spadkobiercy ustawowego w stosunku do rodziców zmarłego. Wspomniane uprzywilejowanie wyraża się w przyznaniu małżonkowi spadkodawcy wyłącznych praw do zamieszkiwanej przez nich nieruchomości wraz z wyposażeniem i przedmiotami gospodarstwa domowego. Natomiast połowę z pozostałej części majątku dziedziczą rodzice zmarłego¹⁶.

Wnioski końcowe

Reasumując, właściwszym rozwiązaniem prawnym byłoby wyłączenie z kręgu spadkobierców ustawowych rodzeństwa spadkodawcy i ich zstępnych, którzy dziedziczą w zbiegu z małżonkiem zmarłego. Co oznacza, że wspomniana grupa spadkobierców oraz dalsi spadkobiercy ustawowi (tj. dziadkowie i ich zstępni, pasierbowie) byłiby powoływani do spadku dopiero w przypadku braku małżonka zmarłego. Trudno sobie wyobrazić, aby obecny stan prawny, kształtujący ustawowy porządek dziedziczenia w razie braku zstępnych,

¹⁴ Prawo spadkowe – Finlandia, <https://e-justice.europa.eu/166/PL/succession?FINLAND&member=1#tocHeader3> [dostęp: 10.04.2022].

¹⁵ Prawo spadkowe – Austria, <https://e-justice.europa.eu/166/PL/succession?AUSTRIA&member=1> [dostęp: 10.04.2022].

¹⁶ Prawo spadkowe – Węgry, <https://e-justice.europa.eu/166/PL/succession?HUNGARY&member=1> [dostęp: 10.04.2022].

stanowił realizację domniemanej woli zmarłego, gdyż spadkodawca nie chciałby pokrzywdzenia swojego małżonka poprzez przekazanie części majątku rodzeństwu, które nie przyczyniło się ani do jego powstania, ani jego powiększenia. Natomiast intencją spadkodawcy byłoby zagwarantowanie materialnego zabezpieczenia małżonkowi oraz rodzicom. Dopiero w przypadku braku męża zmarłej lub żony zmarłego byłoby zasadne powołanie do spadku z ustawy jego rodzeństwa i ich zstępnych.

Nie sposób nie zauważyć, iż aktualnie obowiązujące polskie prawo spadkowe w zakresie ustawowego porządku dziedziczenia premiuje rodzeństwo spadkodawcy i ich zstępnych kosztem małżonka zmarłego. Wobec tego nieposiadający zstępnych spadkodawca w celu zabezpieczenia żony lub męża przed niekorzystnymi konsekwencjami związanymi z powołaniem do spadku jego rodzeństwa i ich zstępnych powinien sporządzić testament. W przeciwnym razie jego małżonek zostanie pozbawiony części majątku, jak również może zostać narażony na borykanie się z problemami wynikającymi z ewentualnego braku porozumienia ze wspomnianymi grupami spadkobierców ustawowych.

Bibliografia

- Borkowski P., *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, Warszawa: C.H. Beck, 2011.
- Borysiak W., *Dziedziczenie ustawowe w świetle nowelizacji Kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 2, s. 39–68.
- Gniewek E., Machnikowski P., *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck, 2021.
- Kaltenbek-Skarbek L., Żurek W., *Prawo spadkowe*, Warszawa: Wolters Kluwer, 2016.
- Kordasiewicz B., *System Prawa Prywatnego*, t. 10: *Prawo spadkowe*, Warszawa: C.H. Beck, 2015.
- Gutowski M., *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 627–1088*, Warszawa: C.H. Beck, 2022.
- Osajda K., Borysiak W., *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa: C.H. Beck, 2021.
- Pazdan M., *Projektowane zmiany w unormowaniu dziedziczenia ustawowego*, „Rejent” 2008, nr 4, s. 9–21.
- Rzewuski M., *Dziedziczenie przyrodniego rodzeństwa spadkodawcy. Glosa do uchwały SN z dnia 14 października 2011 r., III CZP 49/11*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 11–12, s. 178–180.
- Rzewuski M., *Podpis spadkodawcy na testamencie własnoręcznym*, Warszawa: Wolters Kluwer, 2014.
- Sylwestrzak A., *Spadkowe prawo – dziedziczenie ustawowe – porządek dziedziczenia, jeżeli jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku. Glosa do uchwały SN z dnia 14 października 2011 r., III CZP 49/11*, OSP 2012, nr 6, poz. 60.
- Witczak H., *Uprawnienia rodziców i dziadków w dziedziczeniu ustawowym w nowym stanie prawnym*, „Monitor Prawniczy” 2009, nr 11, s. 583–591.
- Wolak G., *Rodzeństwo przyrodnie jako spadkobiercy ustawowi*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 18, s. 994–999.

Abstract

The act as the title of appointing to inheritance the testator's siblings in the absence of his descendants – is it the right solution?

The aim of the article is to consider the rightness of the statutory inheritance by the testator's siblings in the absence of his descendants. Taking a position on the above issue requires referring to the motives that determine the classification of individual members of the deceased's family to the circle of statutory heirs. Undoubtedly, there is a close bond between siblings. However, the lack of impact of the death of a brother or sister on the financial situation of the siblings, as well as the lack of a direct or indirect contribution to the deceased's achievement of a certain financial status, argue in favor of depriving title of appointing to inheritance the testator's siblings in conjunction with his spouse. Only in the absence of a husband or wife of the testator, it would be rightness to appointing to inheritance the deceased's siblings. Legal regulations in force in other countries may be considered an inspiration and, at the same time, a valuable tip when modifying the inheritance law in this respect.

Key words: inheritance law, statutory order of succession, statutory heir

Streszczenie

Ustawa jako tytuł powołania do spadku rodzeństwa spadkodawcy w razie braku jego zstępnych – czy jest to słuszne rozwiązanie?

Celem artykułu jest rozważenie słuszności ustawowego dziedziczenia przez rodzeństwo spadkodawcy w razie braku jego zstępnych. Zajęcie stanowiska w powyższej kwestii wymaga odwołania się do motywów, które przesądzają o zaliczeniu poszczególnych członków rodziny zmarłego do kręgu spadkobierców ustawowych. Niewątpliwie pomiędzy rodzeństwem istnieje bliska więź, jednak brak wpływu śmierci brata lub siostry na sytuację materialną rodzeństwa, jak również brak bezpośredniego lub pośredniego wkładu w osiągnięcie przez zmarłego określonego stanu majątkowego przemawiają za pozbawieniem tytułu powołania do spadku rodzeństwa spadkodawcy w zbiegu z jego małżonkiem. Dopiero w razie braku męża albo żony spadkodawcy byłoby zasadne dziedziczenie przez rodzeństwo zmarłego. Za inspirację, a zarazem cenną wskazówkę przy modyfikacji prawa spadkowego w przedmiotowym zakresie mogą uchodzić regulacje prawne obowiązujące w innych państwach.

Słowa kluczowe: prawo spadkowe, ustawowy porządek dziedziczenia, spadkobierca ustawowy